

Jerzy Jakubowski

Rozstrzyganie sporów w polskim handlu zagranicznym

Palestra 9/5(89), 39-50

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ona nieustannym przeobrażeniami w związku z ruchem tworzących ją czynników. Ocena sytuacji musi więc również mieć charakter dynamiczny, a więc w pewnym sensie wyobrażeniowy, musi być oparta na przewidywaniu wariantów rozwoju konkretnego faktu sytuacyjnego (faktu dynamicznego).

Lecz wyobrażalność ta i przewidywalność ma charakter ograniczony. W odróżnieniu od abstrakcyjnej, opartej na ogólnej wiedzy i doświadczeniu, jest ona „zakotwiczona” do realnego faktu, z którym łączyć można obowiązek przewidywania niekorzystnego kierunku jego rozwoju.

Przyjęcie, że zasadą panującą w ruchu drogowym jest zaufanie do współuczestników ruchu, a wyjątkiem nieufność, ma niezmiernie doniosłą przewagę metodologiczną nad zasadą przeciwną. Po pierwsze — prawidłowo rozkłada w postępowaniu karnym ciężar dowodu i przywraca działanie zasady *in dubio pro reo*. Po wtóre zaś — otwiera przestrzeń oceną, na której ścierać się mogą merytoryczne zapatrywania na to, jak dalece obawa przed ekscysem współużytkownika drogi może ograniczać swobodę ruchu kierowcy bez szkody dla społecznego pożytku transportu drogowego.

Otwarcie tej przestrzeni ocennej stanowi niejako „wstępny warunek” precyzowania zapatrywań, których ewolucja niewątpliwie pozostawać będzie w ścisłym związku z ogólnym rozwojem mechanizacji i dalszą intensyfikacją ruchu drogowego, społecznym przystosowaniem do nowego zjawiska i zmianami, jakie zachodzić muszą na tym tle w świadomości społecznej.

JERZY JAKUBOWSKI

Rozstrzygnięcie sporów w polskim handlu zagranicznym

I. Uwagi wprowadzające

W artykule niniejszym przedstawimy system rozstrzygnięcia sporów wynikających z transakcji, które zawierane są przez podmioty polskiego handlu zagranicznego, mianowicie przez przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielcze i spółki prawa handlowego, z kontrahentami zagranicznymi. Spory te są rozstrzygane prawie wyłącznie w drodze arbitrażu bądź przez jednorazowy sąd arbitrażowy lub stały sąd arbitrażowy zarówno w Polsce, jak i za granicą.

W artykule omówimy zagadnienia jurysdykcyjne w tym zakresie oraz zasady proceduralne, a także uznawanie i wykonywanie orzeczeń zagranicznych. Zostanie również przedstawiona organizacja i zakres działania istniejących w Polsce stałych sądów arbitrażowych, które powołane są do rozstrzygnięcia sporów z przedsiębiorstwami zagranicznymi.

II. Jurysdykcja w sprawach cywilnych w zakresie transakcji handlowych

Zagadnienia jurysdykcyjne w zakresie transakcji handlowych regulują u nas art. 1103—1105 kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r.¹ Sprawy majątkowe wynikające z takich transakcji należą do jurysdykcji krajowej:

¹ Dz. U. Nr 43, poz. 296.

- 1) jeżeli strona pozwana przebywa, zamieszkuje lub ma siedzibę w Polsce w chwili doręczenia pozwu;
- 2) jeżeli w Polsce strona pozwana ma majątek lub przysługują jej prawa majątkowe;
- 3) jeżeli sprawa dotyczy przedmiotu sporu znajdującego się w Polsce lub zobowiązania, które powstało albo ma być wykonane w Polsce (art. 1103 k.p.c.).

Prawo polskie pozwala prorogować jurysdykcję sądów polskich. W myśl art. 1104 k.p.c. strony oznaczonego stosunku prawnego mogą umawiać się na piśmie o poddanie wynikłych lub mogących z niego wyniknąć spraw majątkowych jurysdykcji sądów polskich.

Derogacji jurysdykcji sądów polskich dotyczy art. 1105 k.p.c. Zgodnie z przepisem paragrafu 1 tego artykułu, w zakresie zobowiązań z umów polska jednostka gospodarki uspołecznionej może umówić się na piśmie o wyłączeniu jurysdykcji sądów polskich na rzecz sądów państwa obcego, jeżeli zmiana taka jest skuteczna według prawa tego państwa. Taką umowę o jurysdykcję państwa obcego sąd polski bierze pod rozwagę tylko na zarzut strony, zgłoszony i należycie uzasadniony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy (art. 1105 § 2). Polska jednostka gospodarki uspołecznionej może poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego działającego za granicą spory o prawa majątkowe w zakresie zobowiązań, przy czym przepisy § 1 i 2 stosuje się tu odpowiednio (art. 1105 § 3).

Przepis art. 1096 k.p.c. wyraźnie stwierdza, że przed przepisami tymi pierwszeństwo mają postanowienia umów międzynarodowych, do których Polska należy. Zgodnie z art. 1097 prawo polskie uznaje *perpetuatio iurisdictionis*. Stosownie do przepisu art. 1098 sądom polskim przysługuje jurysdykcja przewidziana w k.p.c., chociażby w tej samej sprawie pomiędzy tymi samymi stronami toczyło się postępowanie przed sądem państwa obcego (*lis alibi pendens*).

Brak jurysdykcji krajowej stanowi przyczynę nieważności, którą sąd bierze pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. W razie stwierdzenia braku jurysdykcji krajowej sąd odrzuca pozew lub wniosek (art. 1099 k.p.c.)²

Przepis art. 697 § 1 k.p.c. pozwala stronom w granicach zdolności do samodzielnego zobowiązania się poddać spory o prawa majątkowe — z wyjątkiem sporów o alimenty i ze stosunku pracy — pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Dopóki strony obowiązują taka umowa, nie można żądać rozpoznania sporu przez sąd państwowy (art. 697 § 2).

Umowa o poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego (zapis na sąd polubowny) może dotyczyć spóru już istniejącego (kompromis) lub spóru mogącego w przyszłości wyniknąć z określonego stosunku umownego (klauszula arbitrażowa).

Jednostki gospodarki uspołecznionej mogą zawierać umowy o poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego tylko w wypadkach określonych w rozporządzeniu Rady Ministrów (art. 697 § 3). Jednakże przepis art. 697 § 4 stwierdza wyraźnie, że jednostki te mogą zawierać takie umowy ze stronami zamieszkałymi lub mającymi siedzibę za granicą. Zgodnie z przytoczonym już wyżej przepisem art. 1105 § 3 k.p.c. mogą one poddać spory pod rozstrzygnięcie sądu polubownego działającego za granicą.

² Przed wejściem w życie k.p.c. z 1964 r., tj. przed 1 stycznia 1965 r., obowiązywały co do jurysdykcji w sprawach handlowych przepisy art. 3 i 4 k.p.c. z 1932 (tekst jednolity — Dz. U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394) oraz przepis art. 1 pkt 16 ustawy z 15 lutego 1962 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 10, poz. 46). Por. J. Jedliński: Nowe przepisy k.p.c. z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, „Nowe Prawo” (cz. I — nr 4 z 1962 r., s. 458—464, cz. II — nr 5 z 1962 r., s. 641—655, cz. III — nr 6 z 1962 r., s. 751—767).

III. Arbitraż w polskim handlu zagranicznym

1. Uwagi wstępne

Rozstrzygnięcie sporów handlowych w drodze arbitrażu, czyli przez sądy polubowne, staje się w handlu międzynarodowym regułą, arbitraż bowiem wykazał swoją pełną dojrzałość, fachowość i sprawność działania.

Także w polskim handlu zagranicznym rozstrzygnięcie sporów w tej drodze jest regułą, która nie zna prawie wyjątków. Wyraźnie zmierza do tego polityka kontraktowa resortu handlu zagranicznego, jak o tym świadczą „Wytyczne w sprawie klauzul arbitrażowych w umowach zawieranych przez przedsiębiorstwa handlu zagranicznego z kontrahentami zagranicznymi”, stanowiące załącznik do zarządzenia Ministra Handlu Zagranicznego z dnia 29 kwietnia 1964 r.³

2. Arbitraż handlowy w porozumieniach międzynarodowych PRL

Polska należy do wielu umów międzynarodowych, które regulują sprawy z zakresu międzynarodowego arbitrażu handlowego.

Według § 65 ogólnych warunków dostaw Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) 1958, które obowiązują w stosunku do dostaw towarów między Polską a Albanią, Bułgarią, CSRS, NRD, Rumunią, Węgrami i ZSRR, spory wynikające z umów są rozstrzygane — z wyłączeniem jurysdykcji sądów powszechnych — przez sądy arbitrażowe istniejące przy izbach handlowych (izbach handlu zagranicznego) tych krajów. Właściwy jest sąd arbitrażowy w kraju strony pozwanej (*forum rei*), ale strony mogą uzgodnić właściwość sądu arbitrażowego w kraju trzecim uczestniczącym w RWPG. Rozstrzygnięcie sporów odbywa się na podstawie procedury obowiązującej sąd arbitrażowy, w którym rozpoznawana jest sprawa (na podstawie procesowej *lex fori*). Orzeczenie sądu arbitrażowego jest ostateczne i obowiązuje obie strony.⁴

Ogólne warunki montażu RWPG 1962⁵, obowiązujące między Polską a Bułgarią, CSRS, NRD, Rumunią, Węgrami i ZSRR, zawierają w § 47 takie same przepisy co przepisy § 65 ogólnych warunków dostaw RWPG 1958, z tą tylko różnicą, że nie przewidują dopuszczalność uzgodnienia właściwości sądu arbitrażowego w kraju trzecim.

Paragraf 28 ogólnych warunków obsługi technicznej RWPG 1962⁶ stanowi, że spory ze stosunków objętych tymi warunkami będą rozstrzygane zgodnie z przepisami § 65 ogólnych warunków dostaw RWPG 1958.

Stosownie do art. 37 Statutu Międzynarodowego Banku Współpracy Gospodarczej, powołanego w ramach RWPG, spory banku z jego klientami powinny być rozpatrywane w arbitrażu wybieranym spośród arbitraży działających lub utworzonym na podstawie porozumienia stron. W braku takiego porozumienia spór

³ Dz. Urzęd. MHZ Nr 11, poz. 83.

⁴ Tekst owd RWPG 1958 ogłosiła Polska Izba Handlu Zagranicznego w 1958 r. O rozstrzygnięciu sporów na tle ogólnych warunków dostaw RWPG 1958 por. bliżej: J. Jakubowski: Ogólne warunki dostaw RWPG, „Handel Zagraniczny” nr 8 z 1959 r., s. 352; H. Trammer: Krótki komentarz do ogólnych warunków RWPG 1958, Warszawa 1961, s. 38—41; J. Jakubowski: Prawne ramy obrotu handlowego między krajami socjalistycznymi, „Państwo i Prawo” nr 10 z 1961 r., s. 537—539; J. Jakubowski w zbiorowym Komentarzu do owd RWPG 1958, Warszawa 1963, s. 128—131; J. Jakubowski: Ważniejsze klauzule kontraktu kupna-sprzedaży w handlu zagranicznym — Problematyka prawna, Warszawa 1964 r., 116—118.

⁵ Dz. Urzęd. MHZ z 1962 r. Nr 15, poz. 140.

⁶ Dz. Urzęd. MHZ z 1962 r. Nr 19, poz. 170.

przekazuje się do rozpoznania przez arbitraż przy izbie handlowej państwa siedziby banku, tj. przez Komisję Arbitrażową Handlu Zagranicznego przy Wszczętowanej Izbie Handlowej w Moskwie.⁷

Także dwustronne ogólne warunki dostaw z Chińską Republiką Ludową, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, Wietnamską Republiką Ludową, Mongolią, Kubą i Jugosławią przewidują rozstrzygnięcie sporów w drodze arbitrażu na zasadach analogicznych do zasad przyjętych w ramach RWPG.

Polska jest też uczestnikiem Protokołu o klauzulach arbitrażowych, zawartego w Genewie w dniu 24 września 1923 r.⁸ W art. 1 tegoż Protokołu państwa-sygnatariusze zobowiązały się do uznawania ważności kompromisów, a w sprawach handlowych — także klauzul arbitrażowych. Obecnie Protokół ten obowiązuje Polskę w stosunkach z następującymi państwami: Belgią, Danią, Hiszpanią, Portugalią, Szwajcarią, Szwecją, W. Brytanią i Włochami.

Szczególne znaczenie ma zawarta w ramach ONZ Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych (Nowy Jork, 10 czerwca 1958), do której Polska należy.⁹ Obowiązuje ona nas w stosunkach z Austrią, Białoruską SSR, Bułgarią, Cejlonem, CSRS, Ekwadorem, Finlandią, Francją, Grecją, Holandią, Indią, Izraelem, Japonią, Kambodżą, Rep. Malgaską, Marokiem, Nigrem, Norwegią, NRF, Rumunią, Syjame, Ukrainą SRR, Rep. Środkowo-Afrykańską, Tanzanią, Węgrami, ZRA i ZSRR. Artykuł II zapewnia ważność umów o poddanie się sądowi polubownemu. Pozostałe artykuły regulują zasady uznawania i wykonywania w państwach konwencyjnych orzeczeń arbitrażowych wydanych w innych państwach konwencyjnych, jak również takich orzeczeń arbitrażowych zapadłych na obszarze państwa konwencyjnego, w którym dochodzi się uznania i wykonania, ale tylko wtedy, gdy prawo tego państwa nie uważa ich za orzeczenia krajowe ze względu na stosowanie zagranicznych zasad proceduralnych.¹⁰

Szerszy zakres zagadnień, a więc nie tylko problemy uznawania ważności umów o arbitraż oraz problemy uznawania i wykonywania orzeczeń arbitrażowych, reguluje Europejska konwencja o międzynarodowym arbitrażu handlowym, zawarta w Genewie w dniu 21 kwietnia 1961 r. Polska należy do tej konwencji.¹¹ Prócz Polski konwencję tę ratyfikowały dotychczas: Austria, Białoruska SRR, Bułgaria, CSRS, Jugosławia, Rumunia, Ukrainka SRR, Węgry i ZSRR. Konwencja ta reguluje uznawanie arbitrażu przez sądy państwowe, wydanie orzeczenia arbitrażowego, uchylenie takiego orzeczenia, stosowanie w arbitrażu prawa materialnego (przepisy kolizyjne). Konwencja powołuje Komitet Specjalny, którego skład i charakter działa-

⁷ Tekst statutu MBWG zawarty jest w wydawnictwie: Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej — Wybór materiałów i dokumentów, Warszawa 1964. Por. też: H. de Fiumel, J. Jakubowski: Międzynarodowy Bank Współpracy Gospodarczej — Aspekty prawne, „Prawo w handlu zagranicznym”, nr 5 z 1964, s. 72—84; J. Siedziński: O podstawowych założeniach Międzynarodowego Banku Współpracy Gospodarczej, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” nr 6 z 1964 r., s. 155—159.

⁸ Dz. U. z 1931 r. Nr 84, poz. 648. Polska nie przystąpiła natomiast do konwencji o wykonywaniu obcych orzeczeń arbitrażowych, zawartej w Genewie w dniu 26 września 1927 r. Por. H. Trammmer: Zarys problematyki międzynarodowego procesu cywilnego państw kapitalistycznych, Warszawa 1956, s. 96—98.

⁹ Dz. U. z 1962 r. Nr 9, poz. 4.

¹⁰ Por. H. Trammmer: Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, „Państwo i Prawo” nr 11 z 1961 r., s. 738—750; Z.L. Nanowski: Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 10 czerwca 1958 r., „Prawo w handlu zagranicznym”, nr 1 z 1962, s. 63 — 66.

¹¹ Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 270 i 291. Por. H. Trammmer: Międzynarodowy arbitraż handlowy, „Handel Zagraniczny” nr 11 z 1961 r., s. 504—508 i nr 12 z 1961 r., s. 548—553.

nia określa załącznik do Konwencji. Komitet ten to zaczątek międzynarodowej organizacji w zakresie międzynarodowego arbitrażu handlowego. W Komitecie uczestniczyć będą zarówno przedstawiciele świata kapitalistycznego, jak i reprezentanci świata socjalistycznego.

Konwencja genewska z 1961 r. została opracowana przez specjalną grupę arbitrażu Europejskiej Komisji Gospodarczej NZ. Opracowała ona również wzorcowy regulamin arbitrażowy regulujący szczegółowo postępowanie arbitrażowe. Wiąże on jednak strony tylko w wypadku uzgodnienia przez nie tego w umowie.¹²

3. Stałe sądy arbitrażowe związane z handlem zagranicznym w PRL

Obecnie istnieją w Polsce następujące trzy stałe (instytucjonalne) sądy arbitrażowe, które rozstrzygają spory wynikające z międzynarodowych stosunków gospodarczych:

- 1) Kolegium Arbitrów przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego w Warszawie (z oddziałem w Gdyni, który się zajmuje arbitrażem jakościowym skór surowych),
- 2) Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy dla Spraw Żeglugi Morskiej i Śródlądowej w Gdyni,
- 3) Izba Arbitrażowa w Gdyni.

ad 1). Kolegium Arbitrów przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego. Sądy arbitrażowe w Polsce mają już długą tradycję. W okresie przedwojennym były one afiliowane przy izbach przemysłowo-handlowych „Spadkobiercą” ich, jeśli wolno się tak wyrazić, jest Kolegium Arbitrów przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego (PIHZ).

Należy podkreślić, że zasady organizacji Kolegium Arbitrów i postępowania przed nim nie różnią się od organizacji i procedury sądów arbitrażowych w innych krajach.

Na podstawie art. 5 pkt 14 dekretu z dnia 28 września 1949 r. o utworzeniu Polskiej Izby Handlu Zagranicznego¹³ Izba ta została zobowiązana do powołania sądu arbitrażowego dla spraw wpływających z handlu zagranicznego. Na mocy tego przepisu i w ścisłej zgodności z przepisami kodeksu postępowania cywilnego Rada PIHZ powołała Kolegium Arbitrów i nadała mu regulamin, który określa organizację i zasady postępowania przed Kolegium Arbitrów. Regulamin z 1949 r. uległ rewizji w 1959 r.; od 1 lipca tegoż roku obowiązuje nowy regulamin.

Do zakresu działania Kolegium Arbitrów należy rozstrzygnięcie sporów wynikłych z obustronnych czynności handlowych albo z transportu lub ubezpieczenia towarów, jeżeli w sprawie występuje jako strona co najmniej jedna osoba fizyczna lub prawna, mająca miejsce stałego zamieszkania lub siedzibę poza granicami PRL. Dla oceny tych warunków właściwy jest stan w dniu, w którym do Kolegium Arbitrów wpłynął wniosek strony powodowej (§ 12 Regulaminu Kolegium Arbitrów)

Właściwość Kolegium Arbitrów zachodzi:

- a) gdy strony ją pisemnie umówiły, a więc w razie istnienia zapisu na sąd polubowny,
- b) gdy powód w pozwie poddał się właściwości Kolegium Arbitrów, a pozwany na pytanie Kolegium Arbitrów wyraził na piśmie zgodę na właściwość, albo
- c) gdy właściwość została przewidziana w porozumieniu międzypaństwowym.

¹² Polski przekład tego regulaminu zawiera nr 8 „Prawa w handlu zagranicznym z 1965 r. Dz. U. Nr 53, poz. 103.

Kolegium Arbitrów składa się z prezydium, sekretarza, z-cy sekretarza i zespołów orzekających. W skład prezydium wchodzi: przewodniczący Kolegium i trzech jego zastępców. Przewodniczącego i jego zastępców oraz sekretarza i jego zastępcę powołuje i odwołuje Rada PIHZ na wniosek prezydium PIHZ.

Prócz prezydium, sekretarza i jego zastępcy w skład Kolegium wchodzi osoby wpisane na listę arbitrów (jest ich obecnie 45). Lista arbitrów wymienia osoby, które strony mogą powołać do zespołów orzekających. Na listę arbitrów może być wpisana osoba posiadająca zarówno obywatelstwo polskie, jak i obywatelstwo zagraniczne oraz posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych i korzystająca z pełni praw honorowych. O wpisie na listę arbitrów i wykreśleniu z tej listy rozstrzyga Rada PIHZ na wniosek prezydium Kolegium Arbitrów, złożony prezesowi Izby. Liczba osób wpisanych nie może być mniejsza niż 30. Lista Kolegium Arbitrów zawiera nazwiska wybitnych specjalistów z zakresu handlu, przemysłu, transportu, ubezpieczenia, techniki i prawa, a więc rzeczoznawców, profesorów wyższych uczelni i adwokatów.

Wszczęcie postępowania przed Kolegium Arbitrów następuje przez wniesienie pozwu, który powinien być sformułowany w jednym z następujących języków: polskim, angielskim, francuskim, niemieckim lub rosyjskim.

Przed nadaniem biegu sprawie udzielanie wyjaśnień należy do sekretarza. Strona powodowa ustanawia z listy arbitrów arbitra zapasowego; jeżeli w okresie oznaczonym przez sekretarza powód nie dokona takiego ustanowienia, arbitra wyznacza przewodniczący Kolegium Arbitrów (§ 17 ust. 2 regulaminu).

Po uiszczeniu przez powoda opłaty arbitrażowej, która jest niska (maximum 2% od wartości przedmiotu sporu), i po ustanowieniu przez niego arbitra sekretarz doręcza kopię pozwu stronie pozwanej, wzywając ją do złożenia odpowiedzi na pozw oraz do ustanowienia arbitra. Jeżeli strona pozwana nie ustanowi arbitra w oznaczonym przez sekretarza czasie, wyznacza go przewodniczący Kolegium Arbitrów. Ustanowieni lub wyznaczeni w ten sposób arbitrzy wybierają z listy arbitrów arbitra-przewodniczącego, chyba że jego wyboru dokonały zgodnie same strony. W braku porozumienia co do osoby arbitra-przewodniczącego, wyznacza go przewodniczący Kolegium Arbitrów (§ 16 ust. 1 regulaminu).

W pewnych okolicznościach (tak jak to jest i w innych krajach) arbiter może bądź odmówić przyjęcia funkcji, bądź też może być wyłączony.

Arbiter jest niezawisły; nie wiążą go żadne instrukcje. Ma on sprawować nadaną mu funkcję według swojej najlepszej wiedzy i sumienia w sposób bezstronny; obowiązany jest do zachowania tajemnicy. Nie jest on reprezentantem interesów żadnej ze stron (§ 14 ust. 5 regulaminu).

Po ukonstytuowaniu się zespołu orzekającego, jego przewodniczący wyznacza termin rozprawy w sposób umożliwiający stronom wzięcie osobistego udziału w rozprawie i dostarczenie dowodów zaofiarowanych w pismach przygotowawczych. Miejscem rozprawy i orzekania jest w zasadzie Warszawa. Na wniosek obu stron lub zespołu orzekającego albo z urzędu, gdy okazuje się to celowe, Prezydium Kolegium Arbitrów może zarządzić odbycie rozprawy w innej miejscowości (§ 23 ust. 1—3).

Strony mogą wziąć udział w rozprawie osobiście lub przez należycie umocowanych pełnomocników (§ 27 ust. 3). Jeżeli mimo należytego wezwania strona nie stawi się na rozprawie, nie wstrzymuje to postępowania (§ 24).

Rozprawa odbywa się w języku polskim, zespół orzekający może jednak posta-

nowić prowadzenie rozprawy w określonym języku obcym, co zresztą w praktyce Kolegium Arbitrów jest regułą.¹⁴

Rozprawy są publiczne, jednakże na wniosek jednej ze stron wydaje się zarządzenie, że rozprawa nie będzie publiczna; zarządzenie tej treści może podjąć zespół orzekający również z urzędu (§ 26). Rozprawy są ustne; na wniosek stron lub w razie pisemnego uznania całości powództwa zespół orzekający rezygnuje z ustnej rozprawy (§ 27 ust. 1).

Przepis § 27 ust. 2 regulaminu zobowiązuje zespół orzekający do dania stronom sposobności przedstawienia tego, co uważają za właściwe dla obrony swoich praw tak w dziedzinie faktycznej, jak i prawnej. Podanie potrzebnych środków dowodowych ciąży na stronach, jednakże zespół orzekający rozstrzyga o wnioskach dowodowych według swego uznania. Może on również z własnej inicjatywy przesłuchać świadków i biegłych, przeprowadzać dochodzenia oraz inne dowody, jeśli uważa je za istotne dla rozstrzygnięcia sporu (§ 28 ust. 1). Dowody podlegają swobodnej ocenie zespołu orzekającego.

Do skuteczności wszystkich rozstrzygnięć zespołu orzekającego wystarcza większość głosów. Narada i głosowanie zespołu orzekającego nie są publiczne i odbywają się w nieobecności stron. Członkowie prezydium, sekretarz i jego zastępca mogą brać udział w naradach bez prawa głosowania (§ 31 ust. 3 i 4).

Wyrok musi być wydany na piśmie. Oryginał i wszystkie wypisy wyroku muszą być w zasadzie opatrzone podpisem arbitrów i przewodniczącego zespołu orzekającego, a nadto podpisem przewodniczącego i sekretarza Kolegium Arbitrów oraz pieczęcią Kolegium Arbitrów (§ 33 ust. 3). Sekretarz doręcza każdej ze stron wypis wyroku.

Wyrok jest ostateczny i nie przysuguje od niego odwołanie ani zażalenie (§ 34 ust. 1).

Doniosłe znaczenie w zakresie arbitrażu ma problem, czy dany sąd arbitrażowy orzeka według poczucia słuszności *ex aequo et bono*, czy też zgodnie z prawem, a w tym drugim wypadku — jakiego państwa prawo stosuje. Zagadnienie to jest wyraźnie uregulowane w regulaminie Kolegium Arbitrów. Stosownie do § 31 ust. 1 regulaminu zespół orzekający stosuje tego państwa prawo, które pozostaje w najściślejszym związku z wypadkiem spornym, uwzględniając przy tym przede wszystkim wolę stron. Bierze pod uwagę zasady słuszności, dobrej wiary i zwycaja o tyle, o ile właściwe prawo na to zezwala.¹⁵

ad 2). Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy dla Spraw Żeglugi Morskiej i Śródlądowej w Gdyni. Izby handlu zagranicznego PRL, CSRS i NRD utworzyły na mocy układu podpisanego w Gdyni 17 czerwca 1959 r. sąd arbitrażowy, który ma za zadanie szybkie, nieskomplikowane i fachowe rozstrzygnięcie sporów cywilnoprawnych, mogących wynikać ze spraw żeglugi morskiej i śródlądowej. Powołany w ten sposób Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy dla Spraw Żeglugi Morskiej i Śródlądowej ma swoją siedzibę w Gdyni.

Miejscem rozprawy i orzekania jest z reguły Gdynia, jednakże strony mogą się umówić, że miejscem rozprawy i orzekania będzie Berlin, Praga lub Warszawa. Na

¹⁴ O praktyce Kolegium Arbitrów przy PIHZ w zakresie zasad procedury por. J. Jakubowski: Zu einigen Fragen der Aussenhandelschiedsgerichtsbarkeit in den sozialistischen Laendern, „Recht im Aussenhandel” nr 1 z 1962 r.

¹⁵ Ważniejsze orzeczenia Kolegium Arbitrów przy PIHZ są publikowane w czasopiśmie „Handel Zagraniczny” i „Prawo w handlu zagranicznym”. Por. też J. Jakubowski: The Settlement of Foreign Trade Disputes in Poland, „International and Comparative Law Quarterly” nr 3 z 1962 r., s. 813 i nast.

wniosek jednej ze stron i po zapoznaniu się ze stanowiskiem drugiej strony prezes Sądu Arbitrażowego może zarządzić, że rozprawa i wydanie orzeczenia odbędą się w innym miejscu (§ 3).

Układ jest otwarty dla przystąpienia do niego izb handlowych innych krajów, jeżeli dotychczasowi uczestnicy układu wyrażą na to zgodę (§ 6).

Omawiany Sąd rozstrzyga wszelkie spory cywilnoprawne, jakie mogą powstać ze spraw żeglugi morskiej i śródlądowej. Należą tu w szczególności spory z: umów frachtowych i czarterowych oraz konosamentów, umów o przeładunek, umów maklerskich i spedycyjnych, umów ubezpieczenia, zderzenia statków i ratownictwa, jeśli chodzi o statek morski lub śródlądowy, wydobywania, uszkodzenia urządzeń portowych, awarii wspólnej.

Spory ze stosunków pracy nie mogą być poddawane rozstrzygnięciu Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego. Właściwość Sądu Arbitrażowego zachodzi:

- a) jeżeli strony ją pisemnie umówiły,
- b) jeżeli powód w pozwie poddał się właściwości Sądu Arbitrażowego, a pozwany na pytanie Sądu Arbitrażowego wyraził na piśmie zgodę na tę właściwość, albo
- c) jeżeli właściwość została przewidziana w porozumieniach międzypaństwowych (§ 2).

Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy składa się z: prezydium, prezesa, zespołów orzekających i sekretarza (§ 4). Prezydium składa się z członków mianowanych przez uczestniczące izby. Każda izba wyznacza jednego członka i jego zastępcę. Funkcje prezesa pełni kolejno przez okres roku każdy z członków lub w razie przeszkody jego zastępca (§ 5).

Na liście arbitrów Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego wpisanych jest 30 osób spośród najwybitniejszych znawców problematyki transportu i ubezpieczeń oraz prawa morskiego i ubezpieczeniowego (§ 9 ust. 1—5).

Arbiter jest niezawisły i nie podlega żadnym instrukcjom. Nadaną mu funkcję sprawuje w sposób bezstronny, według swej najlepszej wiedzy i sumienia. Obowiązany jest do zachowania tajemnicy. Nie jest on reprezentantem interesów żadnej ze stron (§ 9 ust. 6).

Rozpoznanie i rozstrzygnięcie sporów należy do zespołów orzekających składających się z trzech członków, przy czym każda ze stron wybiera jednego arbitra z listy arbitrów, a wybrani przez strony arbitrzy wybierają z kolei przewodniczącego (§ 10).

Inne zasady postępowania są podobne do zasad Regulaminu Kolegium Arbitrów przy PIHZ. O kwestiach postępowania nie rozstrzygniętych w regulaminie Międzynarodowego Sądu Arbitrażowego decyduje zespół orzekający. Powinien on przy tym uwzględnić procedurę cywilną obowiązującą w miejscu rozprawy (§ 27).

Jeżeli idzie natomiast o prawo właściwe do oceny praw i obowiązków stron, to zespół orzekający stosuje tego państwa prawo, które pozostaje w najściślejszym związku z wypadkiem spornym, uwzględniając przy tym przede wszystkim wolę stron. Bierze pod uwagę zasady dobrej wiary i odnoscące się do spornego wypadku zwyczaję handlowe, morskie i portowe o tyle, o ile właściwe prawo na to zezwala (§ 29).

Wyrok jest ostateczny i nie przysługuje od niego odwołanie ani zażalenie (§ 30).

ad 3). Izba Arbitrażowa Bawełny w Gdyni. Izba Arbitrażowa Bawełny w Gdyni powstała w 1938 roku. Jej regulamin wydany w tymże roku potwierdzony został przez Amerykańskie Zrzeszenie Załadowców Bawełny (*American Cotton Shippers Association*) pismem z 10 września 1947 r. Postanowienia tego regulaminu znajdują zastosowanie do wszystkich transakcji zawieranych ze wzmianką, iż odbywają się na „warunkach gdyńskich” bądź „według gdyńskiego kontraktu” lub „z klauzulą arbitrażową gdyńską” i innymi podobnie brzmiącymi klauzulami. W stosunku do innych kontraktów, jeśli nie wyłączają one zastosowania regulaminu Izby Arbitrażowej Bawełny, może być zastosowany ten regulamin jako wykładnia oraz obraz zwyczajów w handlu bawełną w Polsce.

Wszelkie spory wynikłe z kontraktów, do których ma zastosowanie regulamin Izby Arbitrażowej Bawełny, podlegają orzecznictwu zespołów arbitrażowych powołanych wedle przepisów zawartych w części drugiej tego regulaminu (§ 11 regulaminu).

Zespoły arbitrażowe powstają w ten sposób, że każda strona wyznacza swego arbitra. Arbitrem może być jedynie właściciel, członek zarządu lub rady nadzorczej bądź prokurent firmy, która jest członkiem Izby. Nie może być arbitrem osoba zainteresowana w danym sporze (§ 13).

W celu uzyskania w sprawach spornych orzeczenia, strona zainteresowana zwraca się do dyrektora Izby Arbitrażowej Bawełny z wnioskiem o ustanowienie zespołu arbitrażowego, podając jednocześnie nazwisko swego arbitra (§ 14). Wniosek o ustanowienie zespołu arbitrażowego powinien zawierać krótkie przedstawienie stanu faktycznego sprawy wraz z żądaniem wnioskodawcy mającym być podstawą wyroku arbitrów (§ 15). W ciągu 3 dni od chwili otrzymania wniosku dyrektor Izby zawiadamia stronę przeciwną o wniosku dotyczącym ustanowienia zespołu arbitrażowego, przysyłając jednocześnie odpis otrzymanego wniosku i wzywając do wyznaczenia swego arbitra w ciągu 15 dni wraz z pisemną odpowiedzią na twierdzenia i żądania zgłoszone przez wnioskodawcę w jego wniosku (§ 16).

Po przesłaniu przez przeciwnika odpowiedzi na wniosek oraz po wyznaczeniu swego arbitra, dyrektor Izby zwołuje posiedzenie zespołu arbitrażowego, który wydaje wyrok na podstawie złożonych dokumentów i pism (§ 17).

Postępowanie przed zespołem arbitrażowym jest pisemne. Arbitrom przysługuje prawo żądania od stron dalszych pisemnych wyjaśnień odnoszących się do sprawy (§ 18).

Gdyby strona przeciwna nie wyznaczyła swego arbitra w przewidzianym terminie, wówczas dyrektorowi Izby przysługuje prawo mianowania arbitra (§ 20). W braku odpowiedzi na twierdzenia i żądania ujęte we wniosku wnioskodawcy, arbitrzy rozpatrują spór na podstawie materiałów wniesionych przez wnioskodawcę (§ 21).

Gdyby arbitrzy w ciągu 14 dni od ich wyznaczenia nie wydali zgodnego wyroku, zobowiązani są do wyznaczenia superarbitra. Jeśli i w tej sprawie nie mogą dojść do porozumienia, superarbitra wyznacza dyrektor Izby (§ 22).

Jeżeli w toczącym się sporze istnieją kwestie czysto prawne albo jeżeli do zbadania sporu konieczne jest dochodzenie sądowe, zarząd Izby przekazuje sprawę sądowi państwowemu. O wydanie tego rodzaju decyzji przez zarząd Izby mogą wystąpić także arbitrzy. Od uchwały zarządu Izby, że spór musi być rozpatrzony przez sąd państwowy, nie ma odwołania (§ 12).

Jeżeli arbitrzy albo — w razie niemożności uzgodnienia stanowisk — superarbitr rozpatrzą sprawę, wydają wyrok, który musi być podpisany przez obu

arbitrów czy superarbitra (§ 23). Stronom przysługuje prawo żądania złożenia oryginału wyroku oraz akt sprawy w sądzie państwowym w Gdyni (§ 26).

Arbitrzy lub superarbitr mają obowiązek ustalić w wyroku koszty postępowania przed zespołem arbitrażowym. Koszty postępowania obciążają tę stronę, przeciw której wydano wyrok. Arbitrzy mogą również podzielić je między obie strony (§ 27).

Wyrok zespołu arbitrażowego jest ostateczny i nie może być pod żadnym względem i w żaden sposób zaczepiony (§ 29).

Poza postępowaniem arbitrażowym spornym Izba Arbitrażowa Bawełny prowadzi także arbitraż jakościowy (gatunkowy). Arbitrażowi jakościowemu Izby podlegają — z wyłączeniem właściwości sądów państwowych i innych — wszystkie spory dotyczące jakości bawełny, które powstały między stronami biorącymi udział w transakcjach handlowych bawełną, jeżeli do zawartej na piśmie umowy włączono klauzulę przewidującą „arbitraż w Gdyni” lub inną podobnie brzmiącą klauzulę stwierdzającą, że tego rodzaju spory będą rozstrzygane w myśl regulaminu Izby Arbitrażowej Bawełny w Gdyni (§ 30).

Wydane na podstawie regulaminu Izby orzeczenie arbitrażowe w sprawie jakości służy obu stronom za podstawę dokonywania pomiędzy nimi wszelkiego rodzaju księgowania, potrąceń, obliczeń itp. (§ 31).

Arbitrażu dokonują arbitrzy wyznaczeni przez strony z ustalonej przez Izbę Arbitrażową Bawełny listy klasyfikatorów bawełny — z wyjątkiem arbitrażu dla kontraktów „według certyfikatu”; w tym drugim wypadku klasyfikatorów wyznacza dyrektor Izby (§ 34).

W razie powstania rozbieżności zdań wśród arbitrów funkcję superarbitra pełni naczelny klasyfikator Izby, który rozstrzyga spór. Orzeczenie superarbitra o wysokości przyznania żądanej lub oferowanej bonifikaty nie może przekraczać kwot proponowanych przez arbitrów (§ 35).

Regulamin określa bardzo szczegółowo tryb określenia jakości towaru: pobieranie prób, ważenie i obliczanie wagi, tarowanie. Instancją odwoławczą w zakresie arbitrażu jakościowego jest *Chambre Arbitrale de Coton S.A.* w Hawrze (§ 44).

4. Arbitraż w praktyce polskich przedsiębiorstw handlu zagranicznego

W stosunkach z krajami socjalistycznymi spory są rozstrzygane przez stałe sądy arbitrażowe w myśl zasad omówionych wyżej.

Jeśli chodzi o stosunki z innymi krajami, to prawie wszystkie umowy zawierane przez polskie przedsiębiorstwa handlu zagranicznego zawierają klauzule przewidujące, że wszelkie spory, jakie mogą wyniknąć z nich lub w związku z nimi, będą rozstrzygane przez sądy arbitrażowe. Klauzule te przewidują bądź arbitraż *ad hoc* (sąd arbitrażowy jednorazowy), bądź rozstrzygnięcie sprawy przez stały (instytucjonalny) sąd arbitrażowy.

Typowa klauzula przewidująca arbitraż *ad hoc* wygląda następująco:

„Wszelkie spory, jakie mogą wyniknąć z niniejszej umowy lub w związku z nią, podlegają wyłącznemu rozstrzygnięciu przez Sąd Arbitrażowy w kraju strony pozwanej. Sąd Arbitrażowy składa się z dwu arbitrów, których ustanawiają po jednym strony, a ustanowieni w ten sposób arbitrzy zgodnie wybierają arbitra-przewodniczącego. Gdyby strona pozwana nie dokonała ustanowienia arbitra w ciągu 14 dni od ustanowienia arbitra przez stronę powodową, arbiter zostanie wyznaczony przez Izbę Handlową w kraju strony pozwanej.

Gdyby arbitrzy nie mogli dojść do porozumienia co do osoby arbitra-przewodniczącego, wyznaczy go Izba Handlowa w ... (przeważnie w kraju trzecim).

Strony zobowiązują się dobrowolnie wykonać orzeczenie, które wyda Sąd Arbitrażowy powołany w sposób wyżej określony”.

A oto typowa klauzula przewidująca arbitraż instytucjonalny według zasady *forum rei* (tzw. łamana klauzula arbitrażowa):

„Wszelkie spory, jakie mogą wyniknąć z niniejszej umowy lub w związku z nią, podlegają rozstrzygnięciu przez Sąd Arbitrażowy przy Izbie Handlowej, do której należy strona pozwana, i zgodnie z zasadami postępowania tego Sądu.

Strony zobowiązują się dobrowolnie wykonać orzeczenie, które wyda ten Sąd Arbitrażowy.”

Niektóre umowy przewidują wyłączną właściwość stałego sądu arbitrażowego bądź w Polsce, tj. Kolegium Arbitrów przy PIHZ, bądź w innym kraju.

W stosunkach z Indią, Japonią, USA i Włochami stosuje się łamaną klauzulę arbitrażową. Kolegium Arbitrów przy PIHZ zawarło bowiem z organizacjami arbitrażowymi tych krajów porozumienia o współpracy i wzajemnym poparciu (z Japońskim Stowarzyszeniem Arbitrażu Handlowego w dniu 17 kwietnia 1957 r., z Federacją Indyjskich Izb Handlowo-Przemysłowych w dniu 13 grudnia 1961 r., z Amerykańskim Stowarzyszeniem Arbitrażowym w dniu 31 maja 1963 r., a z Włoskim Stowarzyszeniem Arbitrażowym w dniu 8 grudnia 1963 r.). Klauzula taka przewiduje właściwość Kolegium Arbitrów przy PIHZ (gdym strona pozwana jest polskie przedsiębiorstwo handlu zagranicznego) i jednej z wymienionych organizacji (gdym strona pozwana jest firma z tego kraju). W wymienionych wyżej porozumieniach zawarte są wzorcowe klauzule arbitrażowe.

Porozumienie z Włoskim Stowarzyszeniem Arbitrażowym przewiduje nadto jeszcze inną możliwość: arbitraż mieszany, tj. prowadzenie dla sporów między przedsiębiorstwami włoskimi i polskimi odrębnej listy arbitrów, na którą mają być zapisywani zarówno obywatele polscy, jak i włoscy.

IV. Uznawanie i wykonywanie orzeczeń zagranicznych

Zagadnienia uznawania i wykonywania w Polsce orzeczeń zagranicznych w sprawach handlowych dotyczą art. 1146 § 1, 1147, 1148, 1150 § 1, 1151, 1152 i 1153 k.p.c. z 1964 r.

Orzeczenia zagraniczne podlegają u nas uznaniu pod warunkiem wzajemności, jeżeli spełnione są warunki wymienione w art. 1146 § 1, tzn. jeżeli:

- 1) orzeczenie jest prawomocne w państwie, w którym zostało wydane,
- 2) sprawa nie należy według polskiego prawa lub umowy międzynarodowej do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich lub sądów państwa trzeciego,
- 3) strona nie była pozbawiona możliwości obrony, a w razie nieposiadania zdolności procesowej — należytego przedstawicielstwa,
- 4) sprawa nie została już prawomocnie osądzona przed sądem polskim powołanym do jej rozstrzygnięcia, zanim orzeczenie sądu zagranicznego stało się prawomocne,
- 5) orzeczenie nie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego PRL,
- 6) przy wydaniu orzeczenia w sprawie, w której należało zastosować prawo polskie, prawo to zostało zastosowane, chyba że zastosowane w sprawie obce prawo nie różni się w sposób istotny od prawa polskiego. Przepisy art. 1147 i 1148 określają tryb uznania.

Wykonywanie orzeczeń zagranicznych reguluje art. 1150. Według przepisu art. 1150 § 1 orzeczenia sądów zagranicznych w sprawach cywilnych należących w Pol-

sce do drogi sądowej, nadające się do wykonania w drodze egzekucji, są tytułami egzekucyjnymi, jeżeli wykonalność ich jest przewidziana w umowie międzynarodowej, przy czym muszą zachodzić ponadto pewne dodatkowe przesłanki wykonalności wymienione w paragrafie 1 artykułu 1150, a mianowicie jeżeli:

- 1) orzeczenie zostało wydane po wejściu w życie umowy międzynarodowej,
- 2) orzeczenie podlega wykonaniu w państwie, skąd pochodzi,
- 3) zachodzą warunki uznania orzeczenia wymienione w art. 1146 § 1 k.p.c.

Przepisy te stosuje się odpowiednio do orzeczeń sądów polubownych wydanych za granicą (art. 1150 § 2). Tryb wykonania określa art. 1151 k.p.c.

Sprawę wykonywania ugód zawartych przed sądami zagranicznymi reguluje art. 1152 k.p.c. Zawiera on zasady analogiczne do zasad stosowanych w zakresie wykonywania orzeczeń zagranicznych.¹⁶

Jak więc widać z powyższego, wykonanie zagranicznego orzeczenia (zarówno orzeczenia sądu państwowego, jak i orzeczenia arbitrażowego) uzależnione jest od obowiązywania w tej mierze wiążącej Polskę umowy międzynarodowej. Jeśli chodzi o zawarte przez Polskę umowy międzynarodowe, to w pierwszej kolejności należy tu wymienić konwencje z innymi krajami socjalistycznymi o pomocy prawnej i obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych. Przewidują one wzajemne uznawanie i wykonywanie orzeczeń, w tym także orzeczeń sąszających, zarówno sądów powszechnych, jak i sądów polubownych (art. 52—54 konwencji PRL — NRD z 1.II.1957 r., Dz.U. z 1958 r. Nr 27, poz. 114; art. 52, konwencji PRL — ZSRR z 28.XII.1957 r., Dz. U. z 1958 r. Nr 32, poz. 147; art. 58—63 konwencji PRL — WRL z 6.III.1959 r., Dz. U. z 1960 r. Nr 8, poz. 54; art. 49—54 i art. 58 konwencji PRL — FSRJ z 6.II.1960 r., Dz. U. z 1963 r. Nr 27, poz. 162; art. 44—50 konwencji PRL — CSRS z 4.XI.1961 r., Dz. U. z 1962 r., Nr 23, poz. 103; art. 54—55 i 57—60 konwencji PRL — BRL z 4.XII.1961 r., Dz. U. z 1963 r. Nr 17, poz. 88; art. 47—53 konwencji PRL—RRL z 25.I.1962 r., Dz. U. z 1962 r. Nr 63, poz. 301).

Polska należy także, jak już o tym była mowa, do nowojorskiej Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych z 10 czerwca 1958 r. Orzeczenia arbitrażowe wydane na obszarze innych państw-uczestników tej konwencji są w Polsce wykonywane pod warunkami wymienionymi w art. III—VII tej konwencji.

¹⁶ Przepisy dotychczasowe regulujące uznawanie i wykonywanie orzeczeń zagranicznych zawierał k.p.c. z 1932 r. w brzmieniu wspomnianej już ustawy z 15 lutego 1962 r. Por. wyżej J. Jodłowski.

PYTANIA I ODPOWIEDZI PRAWNE

1.

PYTANIE:

Adw. E. Piotrowski w piśmie z dn. 16.III. br. pisze m.in.:

Jako prokurator przeszedłem w 1952 r. na emeryturę. Podstawowym uposażeniem była kwota 1280 zł. Rentę pobierałem do 1957 r., tj. do czasu wpisania mnie na listę adwokacką. Do zespołu zostałem wcielony 1.I.1965 r. Obecnie mam zamiar przejść powtórnie na rentę, wobec bowiem ukończenia 65 lat i pogorszenia się